

CEM KOZLU

BİR TIP ŞEHİDİ

Salâhattin Mehmet Erk

Cumhuriyet'in ilk röntgen profesörü

Remzi Kitabevi

CEM MEHMET KOZLU, Denison Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nden mezun olduktan sonra 1971'de Stanford Üniversitesi İş İdaresi Fakültesi'nden yüksek lisans (MBA) derecesi aldı. Doktorasını ise Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi'nde tamamladı.

Kozlu, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'de çeşitli şirketlerde yönetici olarak görev yaptı. Türk Hava Yolları (THY) Genel Müdürlüğü'ne 1988 yılında atandı ve İstanbul'dan milletvekili seçildiği 20 Ekim 1991 genel seçimlerine kadar THY'nin Genel Müdürü ve Yönetim Kurulu Başkanı olarak hizmet verdi. 1997-2003 arasında aynı kurumda Yönetim Kurulu Başkanlığı görevini sürdürdü.

1995 genel seçimlerinde yeniden aday olmayan Kozlu, Coca-Cola Şirketi'nde Viyana merkezli Orta Avrupa, Avrasya ve Orta Doğu Grubu'nun başkanlığını yaptıktan sonra 2006'da emekli oldu. 1990 yılında Avrupa Hava Yolları Birliği AEA'ya başkan seçilen ve bir dönem Uluslararası Havayolları Birliği IATA'nın eğitim fonunun başkanlığını yürüten Cem Kozlu'nun değişik zamanlarda yönetim veya danışma kurulunda görev aldığı kurumlar arasında Eximbank, TAV Havalimanları, *Hürriyet* gazetesi, EVYAP, Coca-Cola İçecek, Coca-Cola Bottling Co. Of Saudi Arabia (Riyad), A.G. Anadolu Grubu A.Ş., NBC Coca-Cola (Ramallah, Filistin), Trader Media East (Amsterdam), Godiva (New York), Multon ZAO (Moskova) ve Global Investment House (Kuveyt) bulunuyor. Kozlu halen Pegasus Havayolları, Do&Co A.G. (Viyana), Koç Holding A.Ş. ve Şişecam A.Ş.'nin yönetim kurullarında görev yapıyor ve Global İlişkiler Forumu'nun Yönetim Kurulu Başkanlığı'nı yürütüyor.

Kozlu'nun öteki yapıtları:
Avrupa'ya Hayır Diyebilen Türkiye, Remzi Kitabevi
Liderin Kitaplığı, Remzi Kitabevi
Liderin Takım Çantası, Remzi Kitabevi
Kurumsal Kültür, Remzi Kitabevi
Rising Above The Clouds, Remzi Kitabevi
Bulutların Üstüne Tırmanırken, Remzi Kitabevi
Uluslararası Pazarlama, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
Öfkeden Çözüme, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
Türkiye Mucizesi İçin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
Sogo Şoşa: Dışa Açılmada Bir Japon Dersi, Bilkom Yayınları
Dalmaçya Kıyıları, Naviga

CEM KOZLU

BİR TIP ŞEHİDİ
Salâhattin Mehmet Erk

Cumhuriyet'in
ilk röntgen profesörü

Remzi Kitabevi

BİR TIP ŞEHİDİ / Cem Kozlu

© Remzi Kitabevi, 2021

Her hakkı saklıdır.
Bu yapıtın aynen ya da özet olarak
hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin
yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Düzelti: Ebru Çaloğlu
Kapak tasarımı: Ömer Erduran

ISBN 978-975-14-2080-0

BİRİNCİ BASIM: Şubat 2022

Kitabın basımı 2000 adet yapılmıştır.

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul
Sertifika no: 10705
Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090
www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı ve cilt: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah., Matbaacılar Sitesi
4. Cad. No: 77 Bağcılar-İstanbul
Sertifika no: 44903 / Tel (212) 629 0615

Herkesin hayatı, mükemmel bir tarih parçasıdır. Hele çocukların ibret alacağı güzel bir kitaptır. Şahsının ehemmiyetine göre böyle bir kitap bütün vatan evlatlarının da istifade edebileceği hakiki bir rehber olabilir. Ne idik, ne olduk? Mutlak bilinmelidir.[1]

(1) Kâzım Karabekir, *Hayatım,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 3.

İçindekiler

Teşekkür 9
Giriş 11

I. Bölüm
Tıpta Devrim

Würzburg 1895 17
Paris 1903 19
"Büyülü Dağ" Davos 1929 21

II. Bölüm
Kalamış'ta Huzurdan
İki Cephede Savaşa

Kalamış 1894 25
İstanbul-Çanakkale 1911-1915 29
İstanbul, Balkanlar ve Tekrar Çanakkale 1916-1917 37
Filistin Cephesi 1918 45
Konya 1918 55
Kalamış 1918-1921 59

III. Bölüm
Viyana ve Almanya'da İhtisas

Viyana Yollarında 1921 67
Viyana 1921-1922 73
Almanya 1922-1923 95

IV. Bölüm

Cumhuriyet Kurulurken

İstanbul 1923-1929 113
Viyana 1929 117
Milli Türk Tıp Kongreleri; Ankara, 1925-1946 119
Paris 1947 129

Eserleri 133
Kaynakça 134

Teşekkür

Eğer annem Emel Kozlu ve dayım Ümit Erk dedemle neneme ait mektup, kartpostal, fotoğraf, kupür, dergi ve kitapları ihtimamla saklamasaydılar bu çalışma söz konusu olamazdı. Onları rahmet ve sevgiyle anıyorum.

Kardeşim Can ve kuzenlerim Agâh, Aslıhan ve Yeşim kendilerindeki belge ve fotoğrafları benimle paylaşmamış olsalardı yapıtta birçok eksik ve gedik olacaktı. Kendilerine içten teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Cihat Çınar Başhekim ve Prof. Dr. Yeşim Ülman'ın sağladıkları belgeler, makaleler, kaynakçada belirtilen eserleri ve şifahi bilgilendirmeleri sayesinde yapıtın bilimsel dokusu ve bütünselliği güçlendi. Şükranlarımı ifade etmek isterim.

Keza, Prof. Dr. Nadire Berker ve Prof. Dr. Selim Yalçın'ın değerli eseri *Tıbbiye ve Bir Tıbbiyelinin Öyküsü*'nden hem bilgi hem esin kaynağı olarak yararlandım. Kendilerine müteşekkirim.

1928 yılındaki Harf Devrimi'ne kadar olan yazışmalar Arap harfleriyle olduğundan transliterasyonu gerekti. Bunları sabır ve titizlikle yapan Sn. Özlem İyier aynı zamanda 20. yüzyılın başındaki tarihi ve kültürel ortamın yorumlanmasında da yardımcı oldu. Kitabın hazırlık aşamasındaki editörlük katkıları büyüktür. Teşekkür borçluyum.

Kitabın son şeklini almasındaki katkıları nedeniyle Remzi Kitabevi'nin yöneticileri Sn. Ömer Erduran ve Öner Ciravoğlu ile baskıya hazır hale getirilmesinde yardımcı olan Sn. Hatice Taş'a minnettarım.

Dil bağlamında birkaç notu da paylaşmak isterim:

Tıbbiyeden mezun oluncaya kadar dedem Celiloğlu Salâhaddin adını kullanıyor. Doktor olduktan sonra, sanırım daha kolay hatırlanabilmek için Celiloğlu'nu kaldırıp soyadı şeklinde babasının adını ekliyor: Dr. Salâhaddin Mehmed. 1934'te çıkan Soyadı Kanunu'ndan sonra ise kısa, kolay hatırlanır olduğu için, belki de bir işi yapabilme gücünün yanında enerji birimi olan *erg*'i çağrıştırdığından, Erk soyadını alıyor. Salâhaddin de Salâhattin olarak uyarlanıyor. Ancak bazı yayınlarda ve eserlerinde Selâhattin görülüyor. Karışıklığı önlemek amacıyla ben tüm dönemlerde Salâhattin'i kullandım.

Osmanlıca mektup ve kartpostalların Türkçeye aktarımlarında asıllarındaki noktalama işaretlerine sadık kalınmıştır.

Geçen yüzyıl içinde Türkçemizin önemli değişiklikler geçirdiğini, Arapça ve Farsça birçok kelimeden arındığını biliyoruz. Buna rağmen, çoğu Arapça ve Farsça kelimeyi içerikten hareketle çözebilmek mümkün. Bu nedenle, çevirilerde Türkçeleştirme yolunu seçmedik ancak yer yer köşeli(1) parantez içinde Türkçe karşılıklarını belirttik. Bu yaklaşımın eskiyle yeni arasındaki kopukluğu bir ölçüde hafifleteceğini düşünüyorum. Aynı bağlamda, kendi yazdığım bölümlerde de normalde kullanacağımdan biraz daha fazla eski Türkçemize yer verdim. Adeta, günümüzdeki dil ile bir asır öncesinin lisanını bağdaştırmaya çalıştım. Umarım genç okuyucularım için müşkülat yaratmadım.

Metnin ilk halini okuyan ve değerlendirmelerini benimle paylaşan değerli dostum Dr. Mehmet Gök ve oğullarım Bülent'le Mehmet'e çok teşekkür ederim.

Kitabın yapısı ve diliyle ilgili tüm hatalardan tamamıyla ben sorumluyum.

(1) Mektuplarda Türkçe karşılığı verilen kelimeler (parantez) değil [köşeli paranteze] alınmıştır.

Giriş

Dedem Röntgen Mütehassısı Profesör Dr. Salâhattin Mehmet Erk 1951 yılında, ben beş yaşındayken vefat etti. Onunla ilgili zihnimde bugüne kadar canlı kalabilmiş dört tablo var. İlki Cağaloğlu'nda İran Konsolosluğu'nun arkalarında bir yerde olan Dr. Süreyya Paşa Apartmanı'ndaki muayenehanesi.

Bir odada çalışma masası, karşısında birkaç koltuk, kütüphanesi, dosya dolapları vardı. Çoğu zaman tercih ettiği kruvaze takım elbisesi içinde masasının arkasında dimdik oturuşu otorite telkin ederdi. Ahşap mobilyaların koyu rengi, kalın perdeler ve şık bir avize odaya ağır bir hava verir, adeta yandaki loş röntgen laboratuvarına geçişi yumuşatırdı. Çünkü oradaki çeşitli makineler, diğer teçhizat ve onların çalıştırılması ürkütücü değilse bile ürperticiydi.

Benim röntgen filmimi çekmiş miydi? Hatırlamıyorum. Çekmediyse de herhalde beni laboratuvar bölümüne alıp bir şeyler gösterdiydi ki aklımda yanan sönen lambalar ve çeşitli sesler kalmış. Bir de bürosundan bu bölüme geçerken, itinayla kolalanıp ütülenmiş beyaz önlüğünü giydiğini anımsıyorum.

İkinci resim, o yıllarda, yani hayatının son döneminde, oturdukları Radyum Apartmanı'nın Yoğurtçu Parkı yönüne bakan arka balkonundan. Sabah kuş sesleriyle uyanırdık. Çok hoşuma giden yanık seslerin sahibinin kumrular olduğunu anlatmış, balkonun kenarına yem koyarak yaklaşmalarını sağlamış ve onları bana tanıtmıştı.

Ön yüzü Bahariye Caddesi'ne bakan Radyum Apartmanı ülkenin ilk röntgen profesörü için uygun bir mekândı ama dedemlere ait değildi.

Orada kiracıydılar. Kalamış'taki evlerini kiraya vermişlerdi. Çok sosyal bir insan olan nenem Sabahat Hanım arkadaşlarına, Altıyol'da oturan ailesine ve sıkça gittiği Moda Deniz Kulübü'ne yakın olabilmek için burayı tercih etmiş olabilirler.

Radyum Apartmanı ismini nasıl aldı, bilmiyorum. Bildiğim, Radyum Apartmanı'ndan Altıyol'a doğru birkaç yüz metre yürüdüğünüzde bir de Röntgen Apartmanı olduğuydu. Sahipleri doktordu. Yanılmıyorsam, Süheyla diye bir kızları vardı ve annemle arkadaştılar. Kısa bir cadde üzerinde iki apartmanın isminin radyoloji dalı ile ilgili olması 20. yüzyılın ilk yarısında bu konunun ne kadar aktüel olduğunun bir kanıtı.

Üçüncü tablo hareketli: Akşamüstü, alacakaranlığa yakın, Kadıköy-Moda tramvayından Bahariye durağında inen dedem, oradan hafif yokuş aşağı eve yürürdü. Apartmanın cumbasından onu yol boyu izleyebilirdiniz. Paltosunun yakalarını kaldırır, bir elinde tuttuğu eldivenleriyle de yüzünün bir yanını rüzgârdan korurdu. Çünkü, en hafif bir esinti bile yüzündeki *trigeminus* sinirini etkileyip bir anda dayanılmaz şiddette ağrıları tetikleyebilmekteydi. Diğer elinde de tıbbi aletlerin, dergilerin ve hasta dosyalarının olduğu deri çantası bulunurdu.

Beynime nakşedilmiş son resmi eve geldikten ve ev kıyafetlerini giydikten sonraki hali:

Benim onun gelişini izlediğim cumbaya oturmuş, tek kadeh rakısını içip çok sevdiği klasik Türk müziği şarkılarını dinlemekte. Radyodan mı, yoksa gramofondan mı? Rakının yanında leblebi gibi çerez yer miydi? Sigara içer miydi? Hatırlayamıyorum. Ancak, yüz ağrılarının ona verdiği acının bilincinde olan ev halkının sessizliğe özen gösterdiğini, evin ritminin dedem cumbadan kalkıp salondaki kanepeye oturunca canlanıp neşelendiğini çok iyi hatırlıyorum.

Bütün bunlara karşın ölümüne, cenazesine, nenemin Radyum Apartmanı'ndan ayrılıp tekrar Kalamış'taki ilk evlerine taşınmasına ait hiçbir iz yok zihnimde. Ya ben silmişim ya da büyüklerim beni dedemin erken ölümüyle aileyi saran hüzünden tecrit etmişler.

Kim bilir, bu araştırmaya, dedemi ve dünyasını daha iyi tanımaya beni iten, belki de bu boşlukları doldurmak arzusu oldu. Biraz benim için, biraz da çocuklarımız, torunlarımız ve dedemle nenemin diğer torunları için.

Bu eserin müellifi esasında dedem; onun Birinci Dünya Savaşı sırasında çiçeği burnunda bir doktor teğmen olarak görev yaptığı üç cepheden, Çanakkale, Balkanlar ve Filistin'den, anneannem Sabahat Hanım'a yazdığı mektuplar; daha sonra bir buçuk yıl radyoloji ihtisası için gittiği Viyana ve çeşitli Alman şehirlerinden gene ona ve kayınvalidesi Azime Hanım'a gönderdiği kartpostallar, Türkiye'ye dönüp genç Cumhuriyet'in kuruluşunda tıp alanındaki çalışmalarıyla ilgili saklamış olduğu basın kupürleri ve meslektaşlarının onun hakkında yazdıkları. Ben sadece kronoloji ile ilgili bazı boşlukları doldurup bağlantıları kurdum. Amacım, sadece onun yaşantısının değil, yaşadığı dünyanın biraz daha iyi tanınabilmesi, hatırlanmasıydı.

Çünkü dedelerimizin, nenelerimizin içinde yaşadıkları ve değiştirip iyileştirmek istedikleri dünyanın her alanda ne gibi acılar ve meşakkatler içerdiğini, aynı zamanda hangi heyecan ve umutları ateşlediğini unutmak kolay. Unutursak, kıymetini bilemez isek bu kazanımları kaybetmek de kolay olur.

Günümüzden tam yüzyıl önce, 20. asrın ilk yirmi yılında genç bir tıp öğrencisinin savaştaki hizmetlerini, mütarekeden sonra işgal altındaki iki şehir, İstanbul ve Viyana'daki anılarını, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonraki mesleki çaba ve katkılarını okuyacaksınız.

Aynı zamanda, eşine olan hararetli aşkına, ülkesine olan sevgi ve özlemine şahitlik edeceksiniz. Savaşta ve barışta en önemli enerji kaynağının geleceğe olan inanç ve umudu olduğu konusunda tereddüt yaşarsanız, savaş sırasında ve hemen sonrasında işgal altındaki İstanbul'da 1918 ve 1920 yıllarında doğan ve 1923 ortalarına kadar babasız büyüyen çocuklarına verdikleri isimleri hatırlayın: Emel ve Ümit.

I. BÖLÜM

Tıpta Devrim

‘Tanrım, görüyorum!’

Thomas Mann

Würzburg
1895

Almanya'nın güneyindeki Bavyera eyaletinin dağları arasına yerleşmiş Würzburg şehri bağları ile ünlü idi. Main Nehri'ne paralel yürüyüş yolları ve parkların, merkezdeki barok ve rokoko saray, kilise ve köşklerin süslediği şehrin tarihi 8. yüzyıla kadar uzanıyor. Würzburg'un ilk matbaası 1479'da, üniversitesi ise 1582'de kurulmuş. 19. yüzyılın sonlarında kentin nüfusu 50 bin dolaylarında gözüküyor.

Würzburg Üniversitesi'nde fizik profesörü olan Wilhelm Conrad Röntgen, 8 Kasım 1895 gecesi laboratuvarında yıllardır üzerinde çalıştığı aygıttan başarılı bir şekilde elektromanyetik şualar (ışınlar) elde etti. Kökeni bilinmediği için bunlara *X-ray*, yani X-ışınları dendi. Yazdığı makalelerde, bu göze görünmeyen ışının tıpta teşhis ve tedavi için nasıl kullanılabileceğini anlattı. Kendi elinin bu cihazla çekilmiş, basılı resmini yayımladı.

Bu buluşu ile Röntgen, tıpta bir devrimi tetiklemişti. Çünkü 19. yüzyılın sonunda tıp bilimi hâlâ Orta Çağ'da kalmış gibiydi. Teşhis için hekimler hastalarını ancak görsel olarak inceleyebiliyor, parmaklarıyla dokunabiliyor ve gene parmaklarıyla vurarak gövdenin içinden gelen sesi dinleyebiliyorlardı. Dinlemeyi etkinleştiren steteskop bile ancak 1816 yılında icat edilmişti. Kadavralar üzerindeki çalışmalar hekimlere bazı ipuçları vermişse de yaşayan vücutta, cildin altında, gövdenin içinde neler olup bittiği adeta bir muammaydı. İşte Conrad Röntgen'in geliştirdiği ve daha sonra kendi adı verilen cihaz ilk defa yumuşak dokulardan geçerek vücudumuzdaki iskelet, akciğerler ve diğer iç organları gö-

Münih'ten bir kartpostal...

Türkiye'nin ilk radyoloji profesörü Salâhattin Mehmet Erk'in yaşamı kısa bir ömre sığdırılan uzun bir mücadele hikayesidir. Bu mücadelenin izleri, görevi gereği sık sık ayrılmak zorunda kaldığı eşi Sabahat Hanım'a yazdığı mektuplara ve kartpostallara yansımaktadır.

Trakya, Balkanlar ve kanlı çarpışmaların olduğu Filistin Cephesi'nden ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında eğitim amacıyla gittiği Viyana ve Almanya'nın çeşitli kentlerinden gönderdiği mektuplar, dönemin Anadolu ve Avrupa'sına tanıklık etmektedir. Sık sık gönderdiği kartpostallardan da 20. yüzyıl başlarındaki Avrupa şehirlerinin görüntülerini izlemek mümkün. Sonraki mektupları ise tıp kongrelerine katıldığı Ankara'nın ve tedavi için bulunduğu Paris'in damgasını taşır.

Profesör Salâhattin Mehmet Erk'in yazdığı mektup ve kartpostallardan derlenen bu kitapta, onun Sabahat Hanım'a olan aşkını, henüz emekleme döneminde olan radyolojiye olan tutkusunu ve yurt sevgisini bulacaksınız.

www.remzi.com.tr

ISBN 978-975-14-2080-0

9 789751 420800

KDV'den muaftır